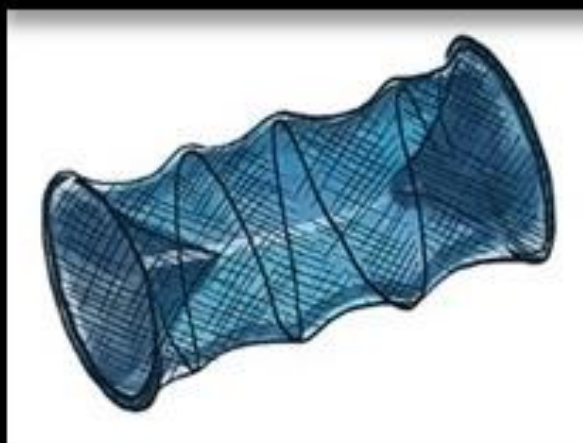

KASZUBSKI SŁOWNIK RYBACKI

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”

Kaszubski słownik rybacki powstał w ramach operacji pt. „Zawód rybaka jako element dziedzictwa kulturowego Kaszub”. Projekt realizowany był w ramach poddziałania 19.2 „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

Wsparcie otrzymano za pośrednictwem

Lokalne Grupy Działania

Stowarzyszenie Turystyczne Kaszuby.

Wartość projektu: 52 741,32 zł

Kwota dofinansowania: 50 000,00 zł

Operacja miała na celu utworzenie pracowni rybackiej służącej ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego Kaszub jakim jest zawód rybaka na Kaszubach oraz kultywowanie języka kaszubskiego poprzez popularyzację kaszubskich nazw rybackiego sprzętu i narzędzi. Obiekt znajduje się przy siedzibie LGR Kaszuby i przeznaczony jest do prowadzenia zajęć z grupami szkolnym na temat rybackiego charakteru Kaszub środkowych, ginącego zawodu rybaka, strojów, sprzętu i narzędzi.

Słownik zawiera kaszubskie nazwy pełnionych funkcji, sprzętu oraz narzędzi rybackich wraz z definicją (wyjaśnieniem do czego były używane). Słownik może służyć jako pomoc dydaktyczna do prowadzenia zajęć z dziećmi i młodzieżą.

WSTĘP

Rybołówstwo na Kaszubach było i jest istotną częścią gospodarki. Opierało się i opiera na więzach pokrewieństwa i niesformalizowanych zachowaniach.

Powstała tu specyficzna kultura rybacka przejawiająca się przede wszystkim w narzędziach i sprzętach używanych do połowów różnych gatunków ryb w kolejnych porach roku, a także w zwyczajach, folklorze (przysłowia, powiedzenia) i ubiorze rybaków. Rybołówstwo wpłynęło także na sposób odżywiania się rybaków, ich rodzin i całej społeczności lokalnej.

fot. archiwum rodziny Formela

Opracowanie słownika: ***Kaszubska Fundacja Nasza Chëcz,
Lokalna Grupa Rybacka Kaszuby***

BABA - kołowrót w kształcie beczki do wyciągania sieci podczas połowów zimowych, umieszczany na drewnianych saniach. Podczas połowów używane były zawsze dwie baby. Dawniej kołowroty były drewniane, później wykonywano je z żelaza

fot. LGR KASZUBY

fot. R. Mielewczyk

BABIARZE / CHŁOPI PRZY BABIE – chłopci obsługujący babę – kołowrót na saniach podczas połowów

BEK – hak, kotwiczka z kawałkiem liny do mocowania sani, aby nie przesuwwały się po lodzie podczas wyciągania niewodu

BOK / BOCI – ręczne kołowroty łodziowe do ciągnięcia sieci letnich, ustawiane na łodzi poziomo

fot. K. Zamościński

BOSAK/ BOSÔK – narzędzie służące do wprowadzania(topienia) wyciętej kry pod lód oraz jej wyciągania po zakończonym połowie

BRÓDZKA – sieć do ciągnięcia z workiem (kutlem), uważana za narzędzie kłusownicze, w powiecie kartuskim ten rodzaj sieci znany jest jako weta

BRZESZKA / BRZEŻKA / BRZYŚKA – sieć jednowarstwowa stawna, zakładana głównie przy brzegach jezior

BYK / BULA – specjalne drążki do rozpierania skrzydeł niewodu ok. 1,2m długości

CHOCHLA / CHŁECHLA – drąg lub deska służąca do rozciągania skrzydeł niewodu o długości ok 20m. Do chochli przywiązany był flak, do flaku ryf, a do ryfu skrzydło. Podczas połowu stosowało się dwie chochle, po jednej do każdego skrzydła

CHOCHLOWY / CHOCHELNI – osoba sterująca przepływem chochli pod lodem

CYCARZ – osoba, która wyciągała sznur z wychodni, tj. nawijała ryf od strony niewodu, jednocześnie owijając w kierunku przeciwnym, zapobiegając zsuwaniu się ryfu ku górze

CZIPA/ KOSZ – kosze rybackie zakładane na plecy, wykonywane najczęściej z wikliny

CZÓLNO / CZÔLNO, BÔT – łódź wyrabiana z kłody drzewa, którą wrzucano do wody by sprawdzić jak się utrzymuje na jej powierzchni, a następnie robiono w niej wgłębienie poprzez ciosanie lub wypalano

fot. K. Zamościński

DRGAWICA - sieć stawna trójwarstwowa, złożona z trzech przylegających do siebie siatek, osadzonych na wspólnych linkach na krawędziach poziomych i pionowych, ryby łowi się poprzez oplątywanie ich ciała jadem. Inne nazwy sieci to : ślemp, brzeżka. Nazwą drgawica określano też sieć jednowarstwową zastawną, o różnej wysokości i grubości oczek w zależności od rodzaju poławianych ryb

FLAK / FLAKA – cienka lina łącząca chochlę (drąg) z ryfem (liną)

GOŁATKA/ GŁĘŁATKA – sieć podobna do mrzeży, ale bez obłemki

GÔRMISTRZ – osoba kierująca połowem niewodem, posiadająca odpowiednią wiedzę i doświadczenie, znająca technikę połowu, charakterystykę danych wód, rzeźbę dna oraz znajdujące się przeszkody, dzisiejszy brygadzysta

GRĘDZA – ciężarki w postaci kawałków ołowianej rurki naciągniętych na linie

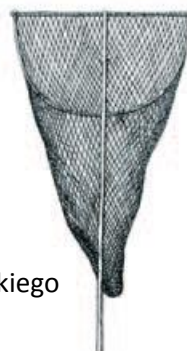
JADRO – płat sieci o drobnych oczkach znajdujący się wewnątrz sieci wielowarstwowej

JAZY / JÔZY- płoty z drewnianych pali wbijane w wodę, aby poprzecznie zagrodzić rzekę, pozostawiając otwory czyli okna, w których stawiano więcierze. Jazy stawiano na rzekach, niedaleko młynów

KASTA – drewniana skrzynia na ryby, umieszczana w wodzie niedaleko brzegu, do przechowywania złowionych ryb

KASZEROWANIE / KASIEROWANIE – nabieranie ryb kaszorkiem z matni w celu przesypania do skrzyń

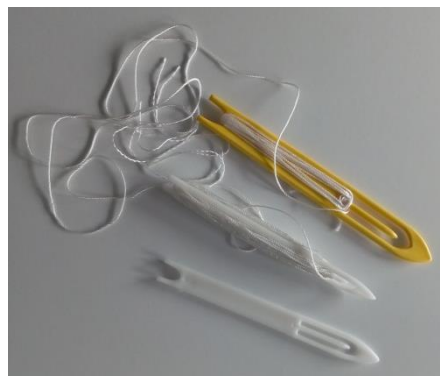
KASZOREK / KASZÔRK - woreczek z sieci rozpięty na pałku z drewna lub drutu i umocowany na drążku. Służy do wyławiania ryb z matni klepy, niewodu albo z kasty, a także jako podbierak do większych ryb

rys. wg szkicu Wacława Gańskiego
ze Skoczkowa

KLEPA, PRZEWŁOKA - sieć o kształcie wielkiego worka z dwoma skrzydłami używana w połowach latem, mniejsza od niewodu, nazwa klepa wywodzi się od klepek - cienkich i wąskich deseczek o mieczowatym kształcie, przywiązanych do lin sieci, które miały płoszyć ryby w kierunku matni

KLESZCZKA / KLEŚĆKA – igła rybacka, główne narzędzie do wiązania sieci rybackich

fot. LGR KASZUBY

KŁONIE - narzędzia w kształcie czerpaka, których część łowna ma postać workowatej siatki usztywnionej bądź tylko u wlotu bądź w całości

KOBIAŁKA / KOSZÔŁKA, LESZKA – kosze z przykrywką do ryb, który na końcach miał przywiązane powrozy umożliwiające zarzucenie go na plecy

KOMKA, KŁOMKA / KÔMKA – sieć workowata przypięta otworem do wygięcia z drewna lub grubego drutu w kształcie półksiężyca, umocowana do trzonka, łowi nią jedna osoba, na stawach, torfowiskach lub na brzegu jeziora

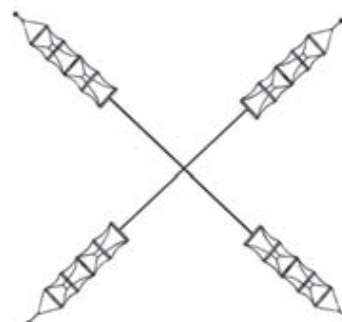

fot. S. Klupiński,

Muzeum - Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodora i Izydora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich

KOZA / KŁEZA, KUEZA – najmniejsza z sieci ciągnionych, używana także przez kłusowników, jest zwykłym skrzydłem z małą matnią, bez krawędziowego przymocowania do lin, służyła do zastawiania w sitowiu lub zaroślach

KOZAK / KOZÔK – układ więcej niż dwóch żaków

rys. wg szkicu Mariana Szycy
z Borucina

KULAJCE, KULAJKI – osoby, które podbierały ryby

KULAĆ RYBY – podbierać/ podkradać ryby, które wypadają z sieci na lód, kulanie ryb było zwyczajem podczas połowów zimowych, często uczestniczyły w nim także dzieci

KUTEL/ SZÔCZEL, SZÔKEL - zakończenie sieciowych narzędzi rybackich (przywłoka, niewód) mocowane do końca matni; wąski służący do połowu ryb worek

ŁERWÔK, ORWÔK – narożne trójkątne przeręble, które stanowią miejsce na zmianę kierunku podczas łowienia niewodem pod lodem

MATNIA / KLÔTKA – zakończenie niewodu w postaci worka, do którego wpływały ryby, a wyjmowało się je poprzez rozwiązanie jego końca

MIEROŻE - pułapki na ryby i raki będące odmianą żaka mające tylko jedno skrzydło. Częścią łowną mieroży są komory, do których ryby wpływają przez rozpiętą na obręczach sieć, uniemożliwiające wycofywanie się złowionych ryb z wnętrza sieci

fot. K. Zamościński

MRZEŻA, MRZEZIA / MRZÉŻKA – sieć jedno lub dwuwarstwowa, składająca się z trzech wiszących obok siebie płatów, rozciągniętych swymi bocznymi krawędziami między dwoma linami. Taką sieć obsługuje jeden lub dwóch rybaków dalej od brzegu z łodzi, lub w pobliżu brzegu bez łodzi, używając jedynie długiego szacha (cienkiego drążka), aby wysunąć sieć poza zarośla wodne

NETA – sieć stawna jednościenna, w której dolna linka z osadzonymi na niej grzędami przylega do dna jeziora

NIEWÓD / NIELÓD, NIEUD, NIEWODOWA KLEPA - sieć ciągniona matniowa do połowów zimowych, stanowiąca największe narzędzie łowne rybaków zawodowych. Składała się z matni oraz dwóch skrzydeł. Wielkość sieci uzależniona była od wielkości jeziora. Na największych jeziorach używano sieci o długości skrzydła do 250 m

OBŁEMKA / OBEWLÓK – zewnętrzny płat sieci o dużych oczkach, będący częścią sieci wielowarstwowej

OŚĆ, OŚCIEŃ / OSCE, ŁESCE – rodzaj narzędzia w postaci ostrych stalowych widełek osadzonych na drewnianym trzonku, służącego do klucia ryb przy połowie, używane przez kłusowników

PIŁA DO LODU – narzędzie stosowane do cięcia bardzo grubego lodu np. ok. 80 cm

PODRYWKA / KLÓMKA - narzędzie rybackie z kategorii kłoni, składająca się z kwadratowego płata siatki przytwierdzonego do dwóch krzyżujących się kabłąków

fot. K. Zamościński

PRZERĘBEL/ CHŁECHELNO DZURA – otwór wykuty w lodzie w kształcie trójkąta, umiejscowione od zakładni do wychodni ok. co 20m. Służyły do sterowania chochlami i siecią pod lodem

PUPY / KLOCKI - popularne narzędzia rybackie zaopatrzone w haczyki do połowów wiosenno – jesiennych, np. do łowienia węgorza. Do kawałka drewna, styropianu lub kory przymocowuje się bawełniany sznurek z haczykiem prostym. Pupy opuszcza się pojedynczo

fot. K. Zamościński

PLYWAKI / PUTKA, PUSTKA – pływaki z kory, np. z sosny, świerku, później wykonywane ze styropianu, mocowane na górnej linie sieci, aby jej górna część trzymała się na wodzie

RĄBCA – osoba wycinająca zakładnię, wychodnię oraz przeręble podczas połowu zimowego

RÓZGAR / SADZ NA RYBY – służyły do przechowywania żywych ryb, mogły być skrzyniowe lub siatkowe, trzymało się je w wodzie ze złowionymi rybami, które można było zabrać w dowolnym momencie

RYF - gruba lina służąca do wyciągania niewodu. Liny przyczepione były do skrzydeł niewodu. Na linach umieszczane były znaki, które pomagały w równomiernym wyciąganiu sieci

SANKOWY – osoba, która ciągnęła sanie rybackie

SIEKIERA DO LODU - narzędzie służące do rąbania przerębli, zakładni i wychodni

fot. LGR KASZUBY

SKŁÓDKOWANIE / SKLAMOWANIE – szepianie/łączenie dwóch łodzi podczas wywożenia sieci na jezioro, takie rozwiązanie było bezpieczne np. podczas sztormu

SKRZYDŁO / SKRZIDŁO- część niewodu, skrzydła znajdowały się po obu stronach matni i osiągały długość do 250 m

SŁEMP – potrójna sieć, w której wewnątrz znajduje się gęsta siatka, a na zewnątrz po obu stronach jest sieć w kształcie kraty, której oczka mają od 15 do 22.5 cm szerokości. Ryba wpływając przez kratę dostają się do gęstej sieci, której jest znacznie więcej, przez co ryba obraca się i zostaje uwięziona w środku worka. Do połowu tą siecią stosowano metodę napędzania ryb poprzez płoszenie

SŁĘP / SŁAPÔCZ / STUPYĆ – przyrząd do płoszenia ryb, drążek ok. 6 m długości, który na swym grubszym końcu ma osadzony krążek z grubej skóry lub gumy

SZLINGA / SZLINGO, ŚLINGA – mała pętla z cienkiego drutu, używana do łapania większych ryb, głównie szczupaka, używana zarówno latem jak i zimą pod lodem

SZNURY / GRUNTSZNR– służące głównie do połowu węgorzy, haczyki w wielkiej ilości przywiązuje się do sznura w odległości co 20 m. Sznury zapuszcza się na noc z łodzi w taki sposób, by haki spoczywały na gruncie

fot. K. Zamościński

SZUKAREK / SZUKORK – narzędzie w kształcie haka umocowane na wygiętym drążku, służące do przyciągania (szukania) chochli pod lodem, kiedy zbaczała z kursu

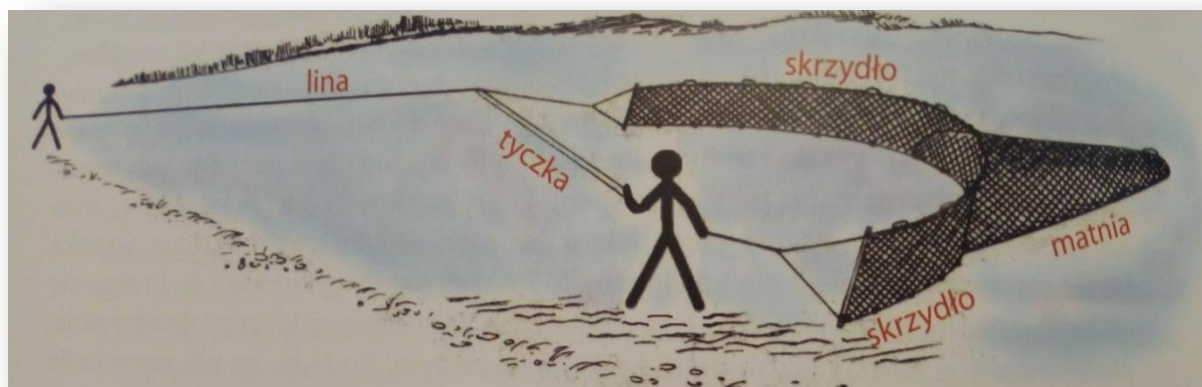

fot. LGR KASZUBY

TOŃ / TONIÔ – miejsca połowów na największych jeziorach, często oznaczane kaszubskimi nazwami dla wyznaczenia ich położenia na jeziorze, wyznaczały miejsca, gdzie gromadziło się najwięcej ryb, np. w najgłębszych miejscach

UKLEJNICA – sieć stawna o małych oczkach, służąca do połowy małych ryb na przynętę na węgorze, np. uklejek lub płotek

WETA, WOTA, WUTA / WÔTA– sieć ciągniona z brzegu z krótkimi skrzydłami, łowi się nią bez pomocy łodzi w przybrzeżnych częściach stawu lub jeziora, określana przez wielu rybaków siecią kłusowniczą, używana też jako sieć zastawna. Do połowu potrzebni byli 2 rybacy – jeden z nich ciągnie linę jednego skrzydła przy brzegu, a drugi przy pomocy długiego drążka odsuwa przeciwległe skrzydło w głąb jeziora

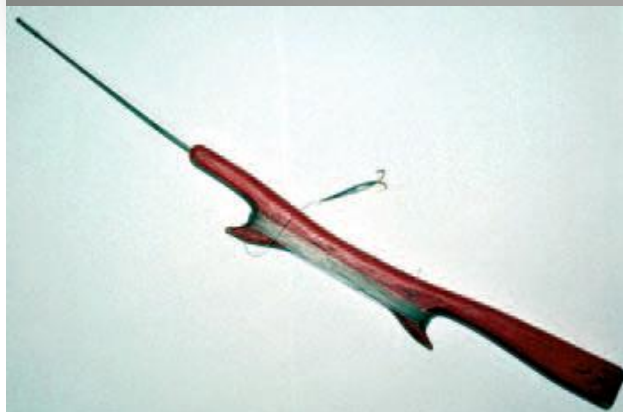

Połów z brzegu siecią matniową WETA
rys. wg szkicu Mariana Szycy z Borucina

WĘDKA / WĄDKA - sprzęt służący do połowu ryb w wędkarstwie. Składa się z wędziska, do którego przymocowana jest żyłka wędkarska, a na jej końcu znajduje się haczyk z przynętą. Dawniej żyłki wykonywano z końskiego włosia, a wędzisko z leszczyny, która była giętka

fot. LGR KASZUBY

fot. K. Zamościński

WĘGORNIA – stałe urządzenie cedzakowe do połowu węgorzy

WIDŁY / WIDLĚ - narzędzie do połowu zimowego ryb z lodu, o kształcie podobnym do widel zniwnych, z rogami z drewna i żelaza. Służyły do popychania chochli od jednej przerębli do drugiej, dawniej drewniane, później metalowe

fot. LGR KASZUBY

WIECHA / MUMÔCZ – tzw. miotła tworzona z trzciny lub gałęzi świerku, później z kawałków gumy, którą wkładało się w szczeliny w dolnej linie sieci, aby obciążenie sieci nie ciągnęło jej bezpośrednio po dnie

WIĘCIOREK, WIĘCIERZ / WIĘCÔRK – podobny do żaka, ale nie posiada skrzydła. Ma długość ok. 1 m, z gardłem na jednym lub obu końcach. Wykonywany z sieci lub wikliny, do środka wrzuca się przynętę np. chleb lub ziemniaki, wrzuca się go do wody na sznurku.

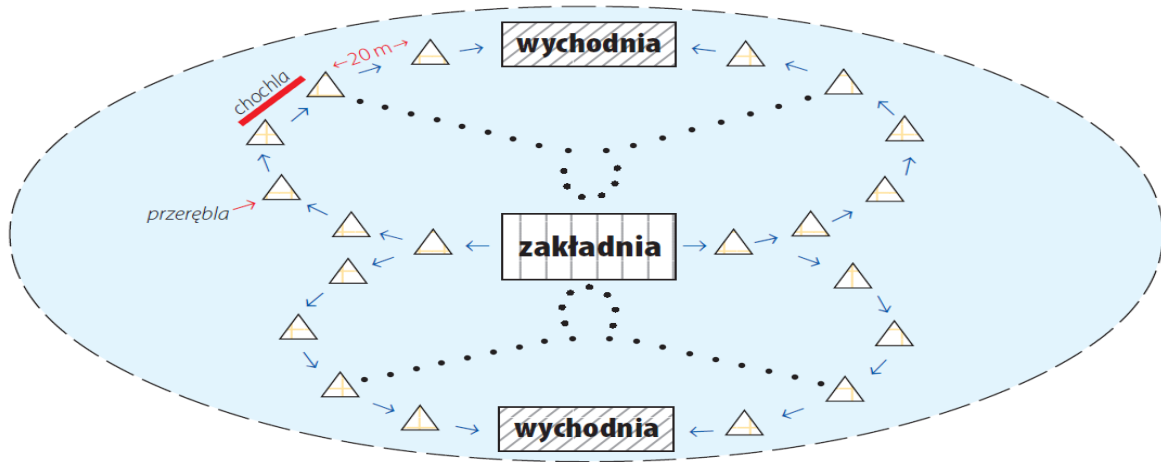

www.tradycjerybackie.edu.pl

WŁOK / CÉZA – mniejsza sieć ciągniona ze skrzydłem ok. 15 - 20 m, której jedno skrzydło przytrzymywane jest z brzegu, a drugie na łodzi, często wyciągane ręcznie z brzegu

WONTON / WATÓN - sieci stawne jednowarstwowe, rozpięte pionowo w wodzie, ustawienie sieci w toni oraz jej odległość od dna reguluje się za pomocą ciężarków, wielkość oczek w sieci dostosowana jest do wielkości poławianej ryby, a takie wontony mają też swoje nazwy: np. szczupakówki, leszczówki, płociówki, sielawówki

WYCHODNIA / WICHŁEDNIA - prostokątna przerębel wykuta w lodzie na jeziorze, miejsce w którym wyciąga się cały niewód po skończonej toni. Powstała kra podczas połowu była topiona. Po zakończonym połowie krę ponownie się wyciągało w celu zabezpieczenia przerębli

System odławiania toni niewodem w zimie
rys. wg szkicu Zbigniewa Stankowskiego z Brodnicy Dolnej

ZACIĄG / ZACYGNIENIE - zarzucenie sieci; to, co zostało złowione po jednorazowym zarzuceniu sieci

ZAKŁADNIA/ ZÖKLADNIA – prostokątna przerębel wykuta w lodzie na jeziorze, miejsce w którym zanurza się niewód. Powstała kra podczas połowu była topiona. Po zakończonym połowie krę ponownie się wyciągało w celu zabezpieczenia przerębli

ZAKŁADANIE PUDEŁ, BĘBENKÓW – metoda łowienia raków, był to rodzaj beczulek zbudowanych z klepek lub wikliny, bez dna ale z gardłami na obu końcach, był to rodzaj pułapki połowowej

ZAWADA / ZÔWADA – przeszkody występujące na dnie jezior, np. korzenie

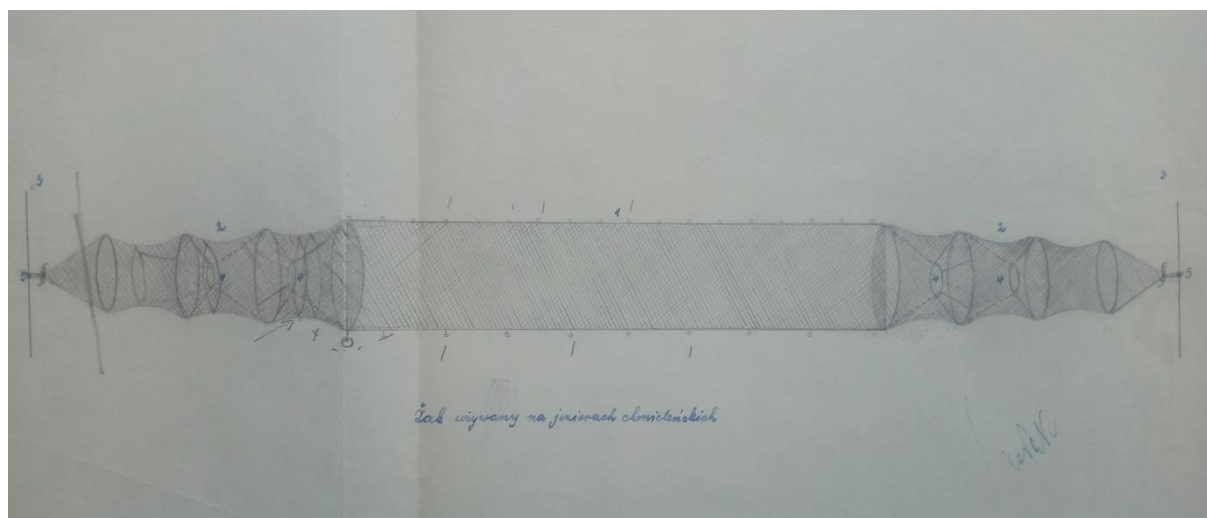
ZGON / NA ZGÓN – metoda połowu polegająca na zagonieniu/płoszeniu ryb w jednym kierunku na jeziorze, przynosiła obfite połowy

ZJADRZENIE – zmarszczenie sieci

ŻAK – używany na niewielkich głębokościach przy pomocy łodzi. Składa się z trzech części: środkowej, skrzydła i dwóch tej samej wielkości worków, przymocowanych do końców skrzydła. Wewnątrz znajdują się tzw. „gardła”, które mają coraz mniejsze otwory, aby uniemożliwić rybom wydostanie się z sieci. Końce żaka przymocowuje się do dna, a miejsce jego zastawienia znane jest tylko rybakowi

fot. K. Zamościński

rys. B. Grzędzicki

Zaprezentowane narzędzia i sprzęt rybacki, których używają obecnie, albo o którym opowiadają rybacy, są świadectwem z jednej strony ciągłości miejscowych tradycji, a z drugiej pokazują dynamikę zmian, które miały i mają miejsce w kulturze rybackiej:

- zanikają połowy dużymi sieciami ciągnionymi,
- zaprzestano połowów największymi sieciami, jak niewód,
- rybacy niezawodowi używają najprostszych narzędzi z kategorii sieci stawnych,
- coraz większy udział wędkarzy w wykorzystywaniu zasobów rybnych wód.

fot. LGR KASZUBY

Bibliografia:

- 1) „Chmielno”, B. Grzędzicki
- 2) „Jem jô rëbôk...”, A. Kwaśniewska, M. Konkel, M. Kuklik, K. Zamościński;
- 3) „Księga wiadomości o środowisku wsi Chmielno”, B. Grzędzicki;
- 4) „Monografia Chmielna”, K. Dąbrowski

KASZUBY

LOKALNA GRUPA RYBACKA

Lokalna Grupa Rybacka Kaszuby

ul. P. Bukowskiego 2a

83-333 Chmielno

tel. 58 684 35 80

biuro@lgrkaszuby.pl

www.lgrkaszuby.pl

